

ros dels dos cartorals amb els corresponents dels pergamins mal conservats ha estat decisiva per a completar la informació que per ventura manca als pergamins, assenyaladament la datació.

Només fullejant l'índex onomàstic que clou el volum (antroponímic i topogràfic), ja es veuen les possibilitats que forneix el diplomatarí per a un estudi a la menuda de tots i cadascun dels documents. Aquest treball suposarà un enriquiment excepcional de la història medieval de Roda de Ter i permetrà llegir la documentació posterior sobre bases molt sòlides. Al mateix temps contribuirà a relançar a la lliça històrica els dos cartorals conservats a Vic, perquè ara com ara el treball metodològic més urgent que s'imposa és l'estudi de la documentació retrobada en la seva relació amb la que han transmès els dos cartorals moderns de l'ABEV. Aquest estudi pot ésser al mateix temps una baula fonamental per a esbossar una primera història de l'arxiu parroquial de Roda de Ter.

Acompanyant l'edició dels documents, sis fotografies de color il·lustren la materialitat, detalls decoratius, els tipus de lletra i algunes de les xacres del pergamins. És curiós el dibuix que hi ha al marge inferior d'un document: són les voltes gòtiques del claustre de la catedral de Vic, just en el moment que s'estava construint. És un testimoni eloqüent del ressò i de l'interès que tenia a Roda l'obra que s'aixecava al claustre de la catedral vigatana. Aquest detall sol, incrustat casualment en un dels pergamins de la parròquia de Roda, desvela un clap de sensibilitat i de curiositat en la Roda medieval; desvela també el rol capdavanter jugat en la vida social per les institucions eclesiaístiques episcopals i catedralícies d'aquell temps. Un temps on no tot eren treballs i desgràcies, un temps que també coneixia a fons la il·lusió dels sentits.

Jaume DE PUIG I OLIVER
Institut d'Estudis Catalans

Pere III el Cerimoniós. Epistolari. Edició crítica de Stefano M. CINGOLANI (Els Nostres Clàssics. Autors Medievals. Vol. 39), Barcelona, Editorial Barcino 2019, 448 p.

L'any 1955 Romà Gubern editava un primer volum de l'*Epistolari de Pere III* al n. 78 de la Col·lecció A d'*Els Nostres Clàssics*, reimprès el 1988. Com és sabut, l'obra no va tenir continuïtat. En aquell volum Gubern hi publicava 30 lletres, i per informacions que dona Stefano M. Cingolani (p. 8, nota 6), se sap que Gubern havia arribat a seleccionar un total de 150 lletres del Cerimoniós, una gota d'aigua en la mar dels mil registres de Cancelleria del temps d'aquell rei. Aquell volumet de 188 pàgines en dedicava una setantena a introduir el lector a la vida i al regnat de Pere III, i després venien les imprescindibles de la *ratio editionis*. En una llista de 21 títols bibliogràfics anteriors Gubern citava l'estudi que Rafael Tassis va dedicar a Pere III, premiat per l'IEC el 1949 i, amb la deguda «autorització» del mateix IEC, aparegut en forma de llibre el 1954 i encara reeditat el 1961 en la «Biblioteca Biogràfica Catalana, 5». Aquest estudi de Tassis és el títol més recent de la bibliografia aportada per Romà Gubern i tenim els nostres dubtes sobre el servei que li va poder fer, perquè en el penúltim paràgraf de la seva *Introducció* Gubern estampa: «Una bona anotació d'aquest epistolari hauria hagut de basar-se en una història, i ben detallada, del regnat de Pere III. En defecte d'aquesta he procurat bonament aclarir tot el possible el sentit de cada carta amb l'ajuda fonamental de la Crònica reial, dels *Anales* de Zurita

i d'alguns pocs estudis parcials ...» (p. 66). Hom és portat a pensar que l'*Epistolari* de Romà Gubern fou concebut com un projecte d'aportació de dades arxivístiques útils per a una futura història detallada del regnat de Pere III, més que no pas com un fruit madur i conseqüent d'aquesta història, que estava per fer. Quan Ramon d'Abadal i de Vinyals va publicar *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya* (1972), que tampoc no era una història detallada del regnat del Cerimoniós, es va fer evident la complexitat d'aquesta història pels seus punts de partida i d'arribada, per la durada tan llarga del regnat, pels múltiples accidents del segle XIV europeu (fams, pesta, crisi econòmica, monetària i bancària, guerres, cisma d'Occident, efervescència intel·lectual, conflictes doctrinals a la Universitat, enverinament de la qüestió remença a Catalunya) i per les implicacions polítiques generals i particulars que esmalten de forma vívida tot el període. No sorprèn massa, doncs, que la reimpressió del volum de Romà Gubern el 1988 no fos res més que un simple fet editorial, sense cap senyal de voler de perllongar un projecte que el pas del temps havia tocat d'obsolescència.

Al cap de més de seixanta anys de l'*Epistolari de Pere III* de Romà Gubern, l'Editorial Barcino ofereix altra vegada en el n. 39 de la seva col·lecció «Autors Medievals» (fins no fa gaire Col·lecció B) un *Epistolari* del Cerimoniós, ara a cura de Stefano M. Cingolani. Diem tot d'una que és un volum in-4º, de 488 p., amb una selecció de 326 lletres del rei. Diem també que el seu autor presenta com a punt de partida una bibliografia de 133 títols. Ja hem vist com era de minsa la bibliografia utilitzada per Romà Gubern (21 títols, 8 dels quals del s. XIX). No era només minsa, ans també es limitava a títols estrictament historiogràfics. La bibliografia de l'*Epistolari* de Cingolani inclou una gran varietat d'aspectes: publicació de fonts documentals (*Acta Curiarum Regni Aragonum*, *Diplomatari de la Unió del Regne de València*, *El Llibre Verd de Perpinyà*), estudis biogràfics (Belenguer 2015), arxivístics (Conde 2008), polítics (Ferrer Mallol 1987, 2005, Ensenyat 1997, Baydal 2013), militars (García Fitz 2014, Cabezuolo 2006, Lafuente 2011, 2012a, 2014), artístics (Anheim 2008), culturals (Adroer 1996, Beauchamp 2013, Castell 2011), etc.

Cingolani parteix, doncs, d'una situació que, des del punt de vista dels resultats de la recerca, era avantatjadament millor que la de fa seixanta anys, bo i continuant essent encara limitada. Calia, per tant, encertar el camí per a un nou *Epistolari* del Cerimoniós que no pogués ésser titllat d'inoportú, per a no dir d'inútil.

D'entrada calia precisar en què no havia de consistir l'obra. La correspondència superabundosa del Cerimoniós —si és llegut parlar així a propòsit de documents reials de govern— podia ésser vista com una mina per a posar les bases d'una biografia consistent del monarca. Cingolani ho descarta de bell antuvi, per la dificultat inherent a fer una tria entre centenars de milers de documents, de documents escrits exclusivament en català i encara rigorosament inèdits. Aquestes exigències metodològiques de l'editorial han impulsat Cingolani a concebre la seva aportació com un complement de la documentació editada els dos segles darrers —per molt que els criteris de publicació hagin estat variats i del tot desconnectats entre ells—, amb la salvetat que no es tractaria d'omplir buits de la recerca anterior, sinó de situar-la en un altre registre: il·lustrar el màxim nombre d'aspectes de la personalitat del rei, i això tant pel que fa al vessant públic com al privat (p. 6).

En fer la seva selecció, Cingolani no perd mai de vista la *Crònica* del Cerimoniós. Aquell escrit és molt personal del rei, gairebé el més semblant d'un es memòries. Al llarg de la *Introducció* del seu *Epistolari* Cingolani manifesta un tracte familiar amb aquell relat i aporta documentació per a fer comprendre la complexitat de la gestació

de la *Crònica*, lligada al fet que hi concorren elements memorialístics, ideològics, pedagògics i, gosaríem dir, programàtico-testamentaris, en el sentit que Pere III hi aboca tota la seva teoria personal sobre la institució monàrquica i el seu desig, per no dir l'exigència, que els seus successors no s'apartin mai ni un dit de les seves pràctiques i doctrines. Cingolani pinta un rei de pedra picada, un rei que sempre ha pensat el mateix de la seva funció i de la seves relacions amb els altres, un home que s'enfrontarà amb tota mena de capes socials i d'individus i al final del seu regnat fins i tot amb la seva família més acostada, assenyaladament amb el seu fill i successor, el futur Joan I. La immutabilitat del pensament del rei en els afers que ell té com a fonamentals es combina amb una fina destresa tàctica, que fan del Cerimoniós un preludi del maquiavelisme modern. No tot és dit en la *Crònica*, escrit justificador d'una idea i d'una conducta, al·legat a favor d'un príncep que reivindica el seu *status* i la seva acció com un fet providencial, relat organitzat en blocs temàtics. El coneixement de primera mà que Cingolani té de la quarta gran *Crònica* li permet de seleccionar el material epistolar com un contrapunt i com una lectura en paral·lel de la *Crònica*, i li dona l'oportunitat d'aportar elements de tipus molt personal que esmalten la vida del rei des de punts de vista ni tan sols contemplats en la *Crònica*.

Cingolani, doncs, ha organitzat la tria del seu *Epistolari* en funció de certs buits de la *Crònica* i amb la intenció de documentar aspectes de la vigorosa personalitat del Cerimoniós: l'atenció a l'escriptura i les relacions complexes que el rei hi estableix, directament i a través dels seus secretaris, les llengües que fa servir —llatí, català, aragonès—, les seves lectures; la construcció de la imatge que ell tenia de la funció reial, expressada a voltes amb una sinceritat que avui podrà semblar excessiva; la funcionalitat política de l'escript; el gust del rei pel formalisme, la cerimònia i l'organització gairebé ritual de la seva activitat; el cultiu de la memòria dinàstica i històrica, a gran distància de les idees historiogràfiques en boga en els regnes asturleonès i castellà; el seu caràcter irascible i, segons els nostres paràmetres, autoritari; la retòrica, la religiositat, el foment de les arts al servei de la política, etc. Si algú enyorava algun aspecte no present en les lletres de l'*Epistolari* —per exemple, l'amor—, és que ni apareix en els registres ni tenia cap oportunitat en la mentalitat del rei.

Cingolani és conscient de les limitacions objectives que afecten el seu *Epistolari* de Pere III. Però cal reconèixer que s'ha acostat amb molt d'encert —pel que nosaltres podem saber— a un personatge que coneix bé, gràcies també, en part, al fet que el personatge canvia poc al llarg de la seva dilatada actuació. A més a més, Cingolani ha evitat tan com ha pogut tornar a editar el que ja ha estat publicat abans, assenyaladament tota la documentació de caràcter cultural exhumada pels Rubió i d'altres. El resultat és una antologia de documents en català de Pere III, que van del 1342 al 1386, difícil de superar com a tria documental representativa d'un rei i d'un regnat. Com tota antologia, deixa de banda material possiblement tan vàlid com el que ha estat escollit, i per això mateix definitivament vàlid: una altra antologia seria, amb tota probabilitat, un exercici de l'art del sinònim. I, com tota antologia, s'ha de valorar segons el discerniment amb què ha estat organitzada.

Durant un temps s'havia pogut creure que la interrupció del treball de Govern havia estat una circumstància provisional. Havent pogut constatar que la interrupció es faria eterna, la represa del projecte per part de Cingolani ha vingut a omplir un de tants buits que va deixar l'atac insidiós del 1936 als projectes d'aquest país. Només per això, la represa ja valia la pena. I no ignorem la repercussió que un tal epistolari del segle XIV, escrit per un dels reis més enèrgics i de personalitat més construïda que

han tingut els estats de la corona d'Aragó, pot o ha de tenir en l'ús pedagògic que se'n farà: com a model literari, com a model de maneres de governar, com a mitjà eficaç per a introduir a l'estudi de la història.

En la panoràmica actual d'edició i estudi de textos catalans baix-medievals, aquesta i altres possibles antologies semblants serviran com estímul per a prosseguir la recerca sobre la prosa cancelleresca catalana, la seva influència sobre la prosa d'altres cúries de les quals emanaven documents escrits en català, el canvis en les modes literàries, l'evolució i transformació de les clàusules, la caiguda de clàusules velles i l'emergència d'altres de noves. Calia una bona antologia epistolar de Pere III, com en caldrien dels seus successors, per a tenir una idea més clara de l'evolució de la literatura i de les mentalitats en el segle XIV català. De Jaume II a Martí l'Humà el camí que fa la societat catalana és dinàmic, passant per tots els inconvenients d'un segle malastruc, i assoleix punts indiscutibles de maduresa. Aquest dinamisme se sosté gràcies a impulsos vinguts de direccions diverses i sol ésser la literatura el lloc on la presència d'aquests impulsos es fa palès, encara que no exclusivament en la literatura. Pel fet que Cingolani ha orientat la seva antologia cap a les diverses facetes que van marcar el caràcter i l'acció del Cerimoniós, ofereix també unes pautes per al contrast amb l'acció d'altres agents socials, pròxims o allunyats, concurrents o concomitants, positius o negatius. I aquest és un dels mèrits principals que s'ha guanyat el projecte de Cingolani.

Jaume DE PUIG I OLIVER
Institut d'Estudis Catalans

Sadurní MARTÍ i Xavier RENEDO (eds.), *Francesc Eiximenis. Vida, obra i transmissió*, Girona, Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes (Estudis sobre Francesc Eiximenis, 3), 2021.

Mai és tard quan s'hi arriba. En aquest cas, quan s'arriba a publicar els vint-i-un textos que es van llegir en el congrés *Francesc Eiximenis, 600 anys (1409-200)*, que va tenir lloc el mes de novembre de 2009 a la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona. D'aleshores ençà, transcorreguts 11 anys, la mateixa universitat ha celebrat un congrés dedicat a Ramon Muntaner (1265-1336) —les actes del qual es van editar a Publicacions de l'Abadia de Montserrat l'any 2019—, i hem viscut una pandèmia, que no és pas poca cosa.

Els treballs que s'apleguen en l'obra que ressenyem, tal com afirma el seu curador Xavier Renedo (Universitat de Girona) en el pròleg, «ofereixen una contribució de primer nivell, amb novetats molt rellevants, a la biografia i al coneixement de la immensa obra d'Eiximenis» (p. V). Les contribucions s'agrupen en set àrees temàtiques. El primer, sobre la vida d'Eiximenis, el componen quatre articles que analitzen les relacions d'Eiximenis amb la seva ciutat natal, Girona, i amb membres de la cort reial. Albert Reixac (Universitat de Lleida), en el text titulat *El govern municipal de Girona i Francesc Eiximenis: una ajuda pecuniària al menoret l'any 1374* (p. 3-17), analitza les raons i contextualitza el donatiu econòmic que el Consell de Girona concedí a Eiximenis l'any esmentat. Reixach publica i comenta l'àpoca que va redactar el notari que va exercir d'escrivà de la juraderia i Consells gironins fins ara inèdita (p. 17), la qual testifica la bona relació entre Eiximenis i la seva ciutat natal. Jaume Torró Torrent